

I. GODNOŚĆ JAKO KATEGORIA ETYCZNA

II. CO JESZCZE WARTO WIEDZIEĆ O GODNOŚCI

Pytania

1. Czym jest godność? Dwa pojęcia godności.
2. Jakie jest źródło (racja) godności?
3. Dlaczego godność jest ważna?
4. Czy godność jest stopniowalna?
5. Czy godność można utracić/odzyskać?
6. Jeśli godność można utracić/odzyskać, to kto może odebrać lub przywrócić godność?
7. Jeśli godność jest utracalna, to co może człowieka pozbawić godności (jakie czyny są uznawane za hańbiące)?

Zaproponuj własne pytania związane z tematem godności, które mogą stać się przedmiotem dyskusji, debaty, rozmowy.

- 8.
- 9.
- 10.

ad 1. Czym jest godność?

W najogólniejszym sensie **godność to wartość osoby**. To coś, co sprawia, że **człowiek nie jest rzeczą, nie jest towarem**, który można wycenić, wymienić, sprzedać, zniszczyć. Mówimy, że człowiek **nie ma ceny, ma wartość**. A **wartość człowieka jest nazywana godnością**. Godność człowieka oznacza przede wszystkim, że nie może on być traktowany jako środek do celu, człowiek bowiem sam jest celem.

„Traktuj człowieka zawsze jako cel, nigdy jako środek”

/Immanuel Kant/.

„Godność” jest jednak pojęciem wieloznacznym. Brak odpowiednich uściśleń może prowadzić do nieporozumień i jałowych sporów. Aby temu zapobiec lub ograniczyć taką możliwość, wyróżnić warto przynajmniej dwa podstawowe rozumienia interesującego nas tu pojęcia.

1) W pierwszym znaczeniu **godność** oznacza godność osobową, godność ludzką, godność człowieka. **Jest to „właściwość przysługująca każdemu bez wyjątku człowiekowi** z tytułu jego uprzywilejowanego miejsca w przyrodzie. Określa się ją mianem [godności] przyrodzonej lub człowieczeństwa. W ramach poszczególnych orientacji humanistycznych wskazuje się różne czynniki decydujące o bezwzględnej wartości każdego człowieka; wszystkie nurty humanistyczne [personalistyczne] przyjmują jednak **niestopniowalność człowieczeństwa (godności ludzkiej)**¹. Znaczy to, iż **każdemu człowiekowi** – niezależnie od jego rasy, [płci], narodowości, wieku czy zasług – **przysługuje elementarny szacunek** i prawo do życia w ludzkich

¹ Znaczy to, że nie można być bardziej lub mniej człowiekiem, człowiekiem się po prostu jest.

warunkach. Elementarny szacunek wymaga, aby nikogo nie poniżać, nie unicestwiać tkwiącego w nim człowieczeństwa nawet wówczas, gdy ktoś staje się pasożytem społecznym, [popołnia przestępstwo], ulega totalnej alienacji², wynaturzeniu moralnemu itp.³.

2) W drugim znaczeniu **godność** to godność osobista. Jest to „**cecha osobowa**, która wyraża się w **poczuciu** własnej wartości [...] oraz oczekiwaniu z tego tytułu szacunku ze strony innych”⁴.

W obu znaczeniach **godność** oznacza **wartość przysługującą człowiekowi jako osobie, wartość osoby**. W pierwszym znaczeniu godność (ludzka, osobowa) jest wartością obiektywną, niezależną od kogoś lub od czegoś. Jest to godność, wartość niestopniowalna i nieutralna.

W drugim znaczeniu godność (osobista) jest wartością subiektywną, zależną od **poczucia** tej wartości. Jest to godność, wartość stopniowalna. Wartość tę można utracić, można ją komuś odebrać lub przyznać z powrotem. Tylko w tym drugim znaczeniu można też powiedzieć, że na godność trzeba sobie zasłużyć lub że można ją utracić, zachowując się niegodnie, hańbiąc.

Właściwą odpowiedzią na godność osoby zarówno w pierwszym, jaki drugim znaczeniu **jest szacunek**.

Ad. 2. Jakie jest źródło (racja) godności człowieka?

Przez **źródło lub rację godności** osobowej, ludzkiej, godności człowieka rozumiemy **czynnik, który sprawia, że godność jest** uznanym **faktem**; jest cechą, wartością, z którą należy się liczyć, którą należy cenić, przyjmować.

Teorii próbujących wyjaśnić pochodzenie godności jest bez liku. Ich wielość da się sprowadzić do dwóch głównych koncepcji. Są to:

I. Koncepcje naturalistyczne, i II. Koncepcja teistyczna.

Ad I. Koncepcje naturalistyczne - głoszą, że źródłem godności człowieka jest natura, naturalny porządek rzeczy, **rozumne** prawo natury lub prawo naturalne, które człowiek rozumem odkrywa, ale którego nie tworzy aktami swej woli. Występują one w dwóch odmianach:

I. 1. koncepcje woluntarystyczne⁵, I. 2. koncepcja racjonalistyczna.

Ad. I. 1. koncepcje woluntarystyczne. Mogą wskazywać jako źródło godności

- a) wolę indywidualną, lub
- b) wolę zbiorową, przybierającą formę umowy społecznej,
- c) bezosobową wolę wspólną wszystkim ludziom - koncepcja kantowska.

² Alienacja – wyobcowanie, wyzbycie się, utrata pewnych cech istotnych dla bytu, statusu danej osoby lub uważanych przez nią za ważne.

³ „Słownik etyczny”, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 1990, s. 84.

⁴ Tamże, s. 85.

⁵ Woluntarystyczny – związany z wolą dotyczący woli, przymiotnik pochodzący od od łac. *voluntas* – wola.

Ad. a) koncepcja woluntarystyczna w pierwszej odmianie głosi, że źródłem godności człowieka jest indywidualna wola, postanowienie jednostki, która jest w państwie suwerenem⁶.

Ad. b) koncepcja woluntarystyczna w drugiej odmianie głosi, że źródłem godności człowieka jest ludzka umowa, zbiorowa wola, porozumienie.

W obu odmianach godność ludzka jest emanacją, przejawem, wyrazem ludzkiej woli.

Skoro źródłem godności według teorii woluntarystycznych jest ludzka wola, to również aktem ludzkiej woli przyznaną człowiekowi godność można odebrać (jest ona utracalna) lub ograniczyć (jest ona stopniowalna).

Koncepcji woluntarystycznej w odmianie a) i b) zarzuca się subiektywizm. Jeśli źródłem godności człowieka jest subiektywny akt woli indywidualnej lub zbiorowej, to człowiek łatwo może stać się zakładnikiem czyjejś arbitralnej woli, zachcianki, kaprysu. Jego godność wisi wtedy na włosku. Moja i Twoja godność jest wtedy na łasce i nielasce rządzących, silniejszych - tych, którzy mają władzę, pieniądze, media po swojej stronie.

W praktyce subiektywne, arbitralne traktowanie poddanych lub obywateli przybiera formy dyskryminacji, nierówności, niesprawiedliwości w stosunku do ludzi. Może to prowadzić do zaburzeń, buntu, aktów społecznego nieposłuszeństwa. Podział na uprzywilejowaną mniejszość i pokrzywdzoną większość stawał się często zarzewiem sporów, konfliktów, wojen.

Ad. c) Przedstawicielem koncepcji woluntarystycznej, unikającej zarzutu subiektywizmu, był filozof epoki niemieckiego oświecenia - Immanuel Kant (1720-1804). Sformułował on tak zwany imperatyw kategoryczny. W podstawowej i najbardziej rozpowszechnionej wersji głosił on, co następuje;

„Postępuj według takiej zasady, co do której mógłbyś chcieć, aby stała się prawem powszechnym”.

Ad. 1. 2. koncepcja racjonalistyczna - prekursorami, tej koncepcji byli filozofowie ze szkoły stoików (III wiek p.n.e.). Miała ona swoich zwolenników wśród filozofów francuskiego oświecenia (wiek XVIII).

II. koncepcja teistyczna – głosi ona, że ostateczne źródło godności osobowej człowieka tkwi w Bogu. Człowiek jest obrazem Boga, „został stworzony na Jego obraz i podobieństwo” /Rdz, 1, 27/. Tylko człowieka chciał Bóg ze względu na niego samego. Człowiek jest koroną, szczytem stworzenia, stąd płynie jego wyjątkowa wartość. Koncepcje tę głoszą filozofowie i etycy tworzący ważny nurt współczesnej myśli filozoficznej, jakim jest personalizizm.

Ad. 3. Dlaczego godność jest ważna?

Można wskazać kilka powodów tej ważności. Dla przykładu wymieńmy trzy:

⁶ Suweren – władza najwyższa, niezależna od zewnętrznych czynników, organów. Suwerenem może być jednostka (np. tyran/despota, monarcha, prezydent), ciało zbiorowe (np. parlament, Rada Państwa) lub cały naród.

1. **Godność jest źródłem praw człowieka.** Międzynarodowe dokumenty, np. Deklaracja Praw Człowieka ONZ (1948), Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka ONZ (1966), Europejska Konwencja Praw Człowieka (1953), wskazują na godność ludzką jako uzasadnienie tych praw, i na wartość, która zasługuje na szacunek i ochronę prawną. **Prawa człowieka są przejawem poszanowania godności ludzkiej.**

2. **Kto jest świadomy własnej godności i ma jej poczucie, ceni samego siebie.** Taki człowiek potrafi bronić swojej godności, nie daje się łatwo wykorzystać lub zmanipulować. Ludzi, którzy nie mają poczucia swej godności łatwo padają łupem tyranów, despotów, manipulatorów.

Poczucia godności można pozbawić człowieka, jakąś grupę społeczną lub cały naród. Odebranie narodowi poczucia godności i dumy staje się wstępem do pozbawienia go wolności, podporządkowania go interesom państw silniejszych, prowadzących politykę dominacji lub hegemonii. Mechanizmem wykorzystywanym często w tym procesie przez media głównego nurtu jest posługiwanie się tzw. pedagogiką wstydu. Przykłady wypowiedzi i hasła w duchu tej „antypedagogiki” są wyjątkowo liczne. A oto kilka niechlubnych przykładów tej retoryki:

„Patriotyzm jest jak rasizm”, „Polskość to nienormalność”, „Cała polska kultura XIX wieku zasługuje na wyrzucenie do kosza”, „Patriotyzm jest ukrytą formą faszyzmu”, „Przyszedł czas, by powiedzieć Polakom, że muszą się wyrzec polskości”, „Gdyby mi dano sposób, wysadziłbym ten kraj w powietrze”, „Nieszczęsnych Polaków, umiających myśleć tylko polityczne, mam w d...”. „Polak musi być świnia, ponieważ Polakiem się urodził”. Starsze pokolenie Polaków pamięta jeszcze pogardliwe „polnische Schweine”, okupanta z okresu II wojny światowej. **Porównanie do świń musi być dla Polaków szczególnie bolesne i celowo upokarzające.**

3. **Kto nie ma poczucia własnej godności, nie ceni sam siebie, nie będzie też cenil innych ludzi,** społeczeństw, narodów. Poczucie własnej wartości, szacunek dla samego siebie okazuje się ważnym warunkiem poszanowania innych osób. W ten sposób godność własna może odegrać ważną rolę jako jeden z czynników sprzyjających budowie społeczeństwa obywatelskiego.

4. **Kategoria godność ludzka jest ważna, ponieważ odwołując się do niej możemy dostrzec wyjątkową wartość każdej jednostki ludzkiej.** Godność jest jednocześnie mocną podstawą, racją uzasadniającą **potrzebę obrony autonomii (wolności) każdej osoby.**

Przeciwstawne koncepcje widzą w człowieku nie autonomiczny i wolny podmiot, ale bierny przedmiot oddziaływania mechanizmów, struktur, procesów (np. przyrodniczych, ekonomicznych, społecznych). Człowiek w tych ujęciach staje się tylko mało znaczącą częścią większej całości (przyrody, społeczeństwa, państwa, historii), elementem nadrzędnych struktur, przejawem działania konieczności przyrodniczych lub praw dziejowych. Na gruncie takich teorii życie i wolność, jednostki zawsze można poświęcić na rzecz interesów totalitarnego państwa i ideologicznie rozumianego dobra przyszłych pokoleń.

Zadania do wykonania

Wykonaj poniższe polecenia: punkty 1, 2, 4, 5 – dla wszystkich, punkty 3, 6, 7– dla chętnych.

Uwaga: Punkty 1 i 2 możesz wykonać w klasie.

1. Zastanów się, dlaczego jeszcze godność jest ważna? Zaproponuj własny argument uzasadniający ważność godności.

.....
.....
.....

2. Wykonaj punkt 7 (z części „Pytania”), podając trzy przykłady czynów, sytuacji, które mogą pozbawić człowieka poczucia godności własnej (osobistej) i szacunku innych (które mogą być uznane za hańbiące).

a)

b)

c)

3. Podaj przykład lub przykłady z mediów, które mogą wskazywać, jak działa indoktrynacja określana jako pedagogika wstydu. Ma on „wychowywać” odbiorców w poczuciu niskiej wartości własnej, deprecjonować⁷ dorobek kulturowy własnego narodu, wdrażać do niskiej samooceny, wytwarzać kompleks niższości w stosunku do innych.

4. Poszukaj informacji o rotmistrzu Witoldzie Pileckim, o rodzinie Ulmów z Markowej, o [Irenie Sendlerowej](#). Przygotuj jeden wybrany przykład do przedstawienia w klasie. Do jakich refleksji skłaniają Cię przykłady tych ludzi?

5. Wskaż, kto jest autorem wiersza, którego fragment jest zacytowany poniżej?

„Wiem, że nie ucisk i chciwe podboje,
Lecz wolność Ludów szła pod Twoim znakiem,
Że nie ma dziejów piękniejszych niż Twoje.
I większej chluby, niżli być Polakiem”.

Wydrukuj i przynieś na następną lekcję cały wiersz.

6. Obejrzyj film „Niepokonani” Petera Weira. Napisz recenzję z tego filmu. Uwzględnij sens etyczny, wymowę moralną wątków, zdarzeń, postaci.

7. Obejrzyj film Agnieszki Holland „W ciemności”. Napisz recenzję z tego filmu. Do jakich refleksji etycznych skłaniają Cię historie ludzi przedstawione w filmie?

/Zb. Zd./

Pytania uczniów po lekturze tekstu

⁷ Deprecjonować – obniżać wartość.

1. Jak zachować się (ocenić, skomentować) w sytuacji, gdy poczuciu godności przestępcy towarzyszy z drugiej strony brak szacunku dla niego u ofiary przestępstwa? /Barbara Majewska/

2. Czy można mówić o uprzywilejowanym miejscu człowieka w przyrodzie? /Marysia Kłys – Kierzkowska/

3. Czy powinno się mówić o istnieniu hierarchii (różnych stopni) bytów w przyrodzie?

Moim zdaniem tak. A oto możliwe uzasadnienia odpowiedzi twierdzącej.

1. Po pierwsze: hierarchizacja bytów, istot, wartości pozwala nam rzeczywistość uporządkować i zrozumieć. Dzięki porządkowi świat staje się dla nas zrozumiały, daje się „oswoić” rozumem. W takim świecie możemy czuć się bezpiecznie.

2. Po drugie: w świecie zhierarchizowanych wartości możemy dokonywać racjonalnych, uzasadnionych wyborów. Bez hierarchii bytów, celów wartości człowiek nie wie, co wybrać, gubi się głupiej.

Świat bez porządku, bez hierarchii byłby światem chaosu i bezsensu. W takim świecie nie dałoby się żyć. /Z. Z./

4. Miejsce na Twoje pytanie

.....

Zapraszamy do stawiania dalszych pytań, do odpowiedzi i do dyskusji.